

בין המערב למדינות הציר: המשא ומתן הפך לכלי רווחי עבור חמאס ואיראן

written by אלי קלוטשטיין | 23.04.2025

נשיא ארה"ב דונלד טראמפ מנסה מרגע כניסתו לתפקיד, אי שם לפני קצת יותר משלושה חודשים, לקדם סדר עולמי חדש: לבנות מערכת כלכלית שונה, לשנות את מאזן הכוחות בין המעצמות, לפגוע בארגוני טרור שמאיימים על הקהילה הבינלאומית כמו החות'ים בתימן, וגם לפתור כמה מהמלחמות המדממות והסכסוכים שמטרידים את השלום הגלובלי. שניים מהסכסוכים הללו נוגעים גם לנו, והנשיא וצוותו נכנסו בהם לעובי הקורה: המלחמה שמתחוללת בעזה ומשבר תוכנית הגרעין של איראן.

לצורך פתרון המשברים הללו מנהל הצד החלש בכל אחד מהם, חמאס ואיראן, משא ומתן מול גורמים מערביים, ישראל וארה"ב בהתאמה. הניסיון ההיסטורי מלמד שבכל אחד מהמקרים הללו מתגלה תופעה דומה: בעוד שהמדינות המערביות תופסות את הדיונים כניסיון לפתור את הסכסוך ולהגיע לתוצאה שבה יוכלו להסתפק לצורך הגשמת האידיאלים והיעדים שלהן, גם אם לא מדובר במטרה המקורית שנוסחה קודם לכן ¹ בפועל המערביות נוטות להתקפל, לוותר, להתגמש, לפסוע הצידה וקדימה, אחורה ובאלכסון, ולעיתים להסכים לתוצאה שרחוקה מאוד מהציפיות או מהיעדים.

מנגד, איראן ב-2015 וחמאס בהזדמנויות שונות כמו ב-2011, הוכיחו שהנחישות, ההתעקשות, העמידה על העקרונות בכל מחיר וחוסר הנכונות לוותר משתלמים במאבק רצונות מול אויב מערבי שמעוניין להימנע למלחמה כמעט בכל מחיר, או לפחות עד שיכלו כל הקיצין. נציגי ארגון הטרור והרפובליקה האסלאמית הגיעו לדיונים עם יעדים ברורים, גבולות מוגדרים והוראות ברורות לא לזוז מהם ² וכך אכן היה. לפי המודל הזה הצליח ארגון הטרור העזתי להביא לשחרורם של מאות רבות של מחבלים תמורת חייל חטוף אחד, וכך הגשימה טהרן את מטרתה ב-2015 כאשר כופפה את מעצמות המערב להסכם גרעין שנתן לה להמשיך להחזיק בתשתית של ידע ומכשור שמאפשרים פריצה לפצצה גרעינית.

מה השתנה בין אותם משאים ומתנים בעשור שעבר לבין מה שמתרחש כיום? כדי להבין זאת, חשוב לדעת מה הקווים האדומים והדרישות שמציבים חמאס ומנהיגיו במגעים העקיפים מול ישראל, וכך גם מה מעוניינת ההנהגה האיראנית להשיג מול ארה"ב.

מאז תחילת המלחמה, מרגע שעניין השבת החטופים עלה על הפרק וצה"ל נכנס קרקעית לרצועה, הציגה הנהגת חמאס דרישות ברורות ³ שהיא לא זזה מהן כהוא זה מאז, לא שינתה אותן, ולא התגמשה עליהן. הקווים האדומים של חמאס היו שחרור אסירים רבים תמורת כל חטוף, במספרים הולכים וגוברים; וכן סיום סופי של המלחמה, כולל ערובות מארה"ב שלא

תאפשר את חידוש הקרבות; לצד זאת דרש ארגון הטרור נסיגה ישראלית מוחלטת מכל שטחה של רצועה עזה, והצהיר כי לא יסכים לוותר על נשקו או על ה"התנגדות" נגד ישראל; כמו כן, חמאס הודיע כי לא יקבל הצעות לגרש את בכירי הארגון מחוץ לרצועה. הדרישות הללו, כאמור, מושמעות גם היום, על אף כל נזקי המלחמה ברצועה, החיסולים הרבים בצמרת חמאס, המחיר לאוכלוסייה האזרחית בעזה ועוד.

מבחינת ישראל, דווקא נראה שיש הפנמה מסוימת של גודל השעה ² בעיקר, כמובן, בגלל שהמצב הבסיסי עצמו השתנה, הטרואומה של 7 באוקטובר נותנת את אותותיה, וגם ההשלכות האפשריות של הימור לא מוצלח מובנות יותר בארץ. ישראל אומנם עדיין משחררת הרבה מאוד מחבלים עם דם על הידיים מבתי הכלא בשביל לקבל בחזרה את אנשיה שנחטפו לעזה, אף שבכמות קטנה יותר תמורת כל חטוף (גם בגלל שמספר החטופים מראש היה גבוה הרבה יותר מבעבר), אך לפחות לפי שעה הממשלה בירושלים לא מוכנה כלל להתפשר על עצם הפסקת הלחימה או על יציאה מעזה. במקביל, מאז קריסת הפסקת האש השנייה מלווה ישראל את המשא ומתן בלחץ צבאי ובתפיסת עוד שטחים ברצועה, בניסיון לגרום לארגון העזתי בכל זאת לחזור בו מדרישותיו, גם אם באופן חלקי.

נראה שההנהגה בישראל מצדדת בטענה שהקפאת המצב וחזרה למאזן דמוי 6 באוקטובר, שיאפשר לחמאס להתאושש ולהוות שוב איום על יישובי הדרום ³ הם דבר שאינו קביל. גם אם הסיכויים לסכנה כזו לא גבוהים כבעבר, מקבלי החלטות לפי שעה לא מוכנים לקחת על עצמם אפילו סיכון של אפשרות קלושה כזו. משמעות הדבר היא שאכן המשא ומתן מול חמאס הגיע למבוי סתום, שלא ברור אם בסופו כלל יש אפשרות להגיע לפתרון מוסכם.

באשר למגעים בין ארה"ב לאיראן, היטיב לתאר זאת בכיר מטהרן ששוחח בעילום שם עם סוכנות הידיעות רויטרס: הקווים האדומים שלנו, הוא הדגיש, "הם ההנחיות של המנהיג העליון עלי ח'מינאי, ולא ניתן להתפשר עליהם בשיחות". הבכיר תיאר את הקווים האדומים הללו במקביל לפרסום על דרישתה של איראן מארה"ב, שבתמורה להגבלה הקטנה ביותר של העשרת אורניום תקבל ערובות שהאמריקנים לא יפרשו פעם נוספת מהסכם הגרעין עימה.

הטקטיקה ברורה: יש קווי גבול מוגדרים, וכל ויתור בדרך אליהם ילווה בדרישה מהצד השני. אך במקרה הזה, אין פשרות כלל על היעדים הראשוניים. כל מה שאפשר לדבר עליו הוא התחום האפור שבאמצע. בינתיים, תפקיד המשא ומתן הוא גם למשוך זמן, בניסיון לקדם עוד יותר את תוכנית הגרעין, ואולי אף להציג מציאות מוגמרת של איראן כמדינת סף או אפילו יותר מכך. הדבר היחיד שדוחק בטהרן הוא מצבה הכלכלי הקשה והעובדה שהעם באיראן יותר ויותר מביע את אי שביעות רצונו ⁴ אולם זו תופעה שקיימת כבר שנים, וספק אם דווקא כיום היא תגיע לנקודת שיא שתפיל את המשטר על ברכיו.

במשא ומתן כעת, אם לחזור לדברי אותו בכיר, אלה הקווים האדומים של איראן: היא לעולם לא תתיר לפרק את הסרכזות (צנטריפוגות) להעשרת האורניום, לא תפסיק את כל ההעשרה ולא

תצמצם את כמות האורניום המועשר שהיא מחזיקה מתחת לרמה שפורטה בהסכם הגרעין הקודם. יתרה מכך, הבכיר הדגיש כי אין שום מקום למשא ומתן על תוכנית הטילים והחלל האיראנית, וכי היא לא תהיה חלק מהדיונים.

איום צבאי אמין

אחרי שתי פגישות של המשא ומתן, שהראשונה כללה בסך הכול חמש דקות של שיחה ישירה בין שני ראשי צוותי הדיונים, מסתמן כי האמריקנים לא ממש שומרים על העמדה המקורית שלהם.

אם מייק וולץ, היועץ לביטחון לאומי של ארה"ב, הבהיר שווינגטון לא תקבל שום הסכם שאינו כולל "פירוק מלא של תוכנית הגרעין" ² הדיווחים הם שהדיונים מתקדמים לפי מתווה שונה אחר לחלוטין. הצד האמריקני, כך דווח, נתן הסכמה שהפתיעה אפילו את ח'מינאי לתוכנית שהציגה איראן, שבמסגרתה תוכל טהרן להמשיך להחזיק במיזם גרעין אזרחי ואפילו להעשיר אורניום ברמה נמוכה. לא רק שזה שונה לחלוטין מהעמדה המוצהרת ערב המשא ומתן, זה גם פתח לפריצה נסתרת לתוכנית גרעין צבאית במסגרת הסכם חדש.

לא פחות חמור, האמריקנים לא התעקשו ³ שוב, לפי הדיווחים ⁴ לדון בעניין תוכנית הטילים הבליסטיים והחלל של איראן, שבסופו של יום תוכל להכניס אותם לעמדה שבה יפתחו גם טילים בין-יבשתיים לטווח ארוך, שיאיימו על ארה"ב עצמה. הצוות שמייצג את הבית הלבן גם לא דן בעניין מימון הטרור בזירות אחרות בעולם או בפירוק הפרוקסי, כך שבפועל צומצמו הדיונים בדיוק למתכונת שטהרן רצתה מראש לקיים אותם בה.

בדומה לישראל, עם זאת, אפשר לציין לפחות שינוי משמעותי אחד שעשו האמריקנים ערב המשא ומתן הנוכחי: בניגוד לעבר, הם הגיעו לשולחן הדיונים אחרי שהכינו מראש את האופציה הצבאית, וכך התחילו את המגעים עם אקדח מעשן על השולחן. בהיעדר הסכם, אם כן, האפשרות לתקוף לא רק אמינה ⁵ היא גם זמינה באופן מהיר ומיידי. האיום הזה, שלא היה עדין במיוחד או נסתר, לווה גם בהדגמה מעשית של העוצמה של ארה"ב, שמפציצה מדי לילה את החות'ים בתימן והרגה כמה מאות פעילים שלהם.

מה שמשחק כאן לרעת האמריקנים הוא העובדה שטראמפ עצמו מראש סימן את העדפתו הברורה להגיע לפתרון דיפלומטי ומוסכם של הסכסוך, וכך ערער את עמדת המיקוח שלו. זה נחמד להחזיק שתי נוסאות מטוסים ומפציצים אסטרטגיים בטווח תקיפה, אבל רק אם אתה באמת מתכוון להשתמש בהם. אם לא, הבלוף שלך נחשף.

אף על פי כן, טראמפ הוא איש שנודע ביכולת הנפשית שלו לשבור את הכלים, כפי שהוא עושה כעת במלחמת הסחר העולמי, וכפי שגם עשה מול האיראנים עצמם בחיסולו של קאסם סולימאני. צריך גם לזכור שבניגוד לישראל, שחמאס מחזיק אותה בגרונה במובן מסוים באמצעות האיום על החטופים, דבר לא אמור למנוע מהאמריקנים לפוצץ את המשא ומתן מול איראן אם תראה שהוא אינו מתקדם. לא סתם טראמפ הקציב לכך חודשיים, וזו חובתו כמנהיג

העולם החופשי לראות שהרפובליקה האסלאמית אינה מושכת יותר מדי זמן ואינה פורצת לגרעין בחסות הדיונים הדיפלומטיים מולה.

עקב האכילס בכל הלך הרוח האמריקני הוא מי שמוביל מטעמה את הדיונים מול איראן: השליח הנשיאותי המיוחד סטיב ויטקוף. מלבד אותה הסכמה להעשרת אורניום שהוזכרה קודם, והפתיעה אפילו את ח'מינאי בנדיבותה, ויטקוף הפגין כבר פעמיים לפחות את נטייתו לפעול עצמאית כלפי האיראנים באופן מרצה מדי ² ופעמיים נאלץ לחזור בו.

בתקרית הראשונה נאלץ השליח למחוק ציוץ שבו כתב "נהדר" בתגובה לטענתו של שר החוץ האיראני, עבאס עראקצ'י, שלפיה טהרן אינה מעוניינת לפתח נשק גרעיני. התירוץ הרשמי למחיקה היה ש"לא הוא כתב את הציוץ", אך סביר יותר להניח שהלחץ שהופעל על הממשל עקב הפניות להבהיר את עמדתו ² עשה את שלו. התקרית השנייה חמורה יותר: אחרי ריאיון ברשת פוקס שבו ויטקוף אמר כי הממשל מוכן להתיר לאיראן להעשיר אורניום ברמה נמוכה במסגרת תוכנית גרעין אזרחית, נאלץ השליח לפרסם כמה שעות מאוחר יותר הבהרה שבה קבע כי כל הסכם עם איראן "חייב לכלול עצירה וחיסול של תוכנית ההעשרה והחימוש הגרעיני שלה".

חשוב להבין שמדובר בעמדה והיפוכה ממש, פליק-פלאק רציני, שככל הנראה הוכתב לשליח מהכי גבוה שיש. בכירים ישראלים הביעו כבר חשש שוויטקוף מוביל "עמדה רכה" בדיונים, ומודאגים שהאיראנים יפתו אותו להגיע לפתרון שלא יהיה רחוק מאוד מההסכם הידוע לשמצה של שנת 2015. האפשרות האחרת, שהשליח כלל לא סגור על מה הוא רוצה להשיג במשא ומתן, מפחידה לא פחות.

ויטקוף (68), שבתוארו הרשמי הוא השליח הנשיאותי המיוחד למזרח התיכון, הרחיב מאוד את אופק פעילותו מאז שהממשל החל את כהונתו, ובפועל נוגס עוד ועוד בתחומי עבודתו של מזכיר המדינה מרקו רוביו ² איש נוח יותר לישראל, בשל עמדותיו הניציות ואהדתו הבסיסית אליה.

השליח אינו נהנה מניסיון רב בעולם יחסי החוץ והפוליטיקה הבינלאומית. הוא לא היה קודם לכן חלק מהקורפוס הדיפלומטי של ארה"ב או חבר בממשל אמריקני. הצוות שלו אומנם מורכב מאנשי מחלקת המדינה ² על כך הבעייתיות של המוסד הזה ² אבל לפי עדויות הוא לא תמיד טורח לעדכן אותם בפגישות הצפויות שלו, ובוודאי אינו נעזר בהם לצורך הכנתו.

מה שיש לוויטקוף, וכנראה בשפע, זה אמונו של הנשיא ומשפחתו הקרובה. השליח מתואר כמי שיוצא ובא מהחדר הסגלגל, הוא שימש כעורך דינו של טראמפ, תרם כספים רבים לקמפיינים שלו, וגם הפך לשותפו בעסקים ובמגרש הגולף. את עיקר הקרדיט בתפקיד הנוכחי צבר עוד לפני תחילת הקדנציה, בסוף הממשל הקודם, כשהצליח לארגן את הפסקת האש הקודמת עם חמאס. במקביל, נחל הצלחה גם בשחרור אזרח אמריקני שנעצר ברוסיה.

עם זאת, עיקר הניסיון שלו במשא ומתן מגיע מהתחום העסקי, ולא מול גורמים בינלאומיים כמו האיראנים. הצרה היא שסכום ההימור במקרה של כישלון גבוה הרבה יותר במגעים הנוכחיים,

ונציגיה של טהרן? כולל שר החוץ עראקצ'י? כבר צברו ניסיון רב בתמרונה של ארה"ב ומדינות המערב בעבר. יתרה מכך, השליח האמריקני לא בקי בנבכי רזי תעשיית הגרעין, אינו יורד לפרטים הטכניים העמוקים, וייתכן שהאיראנים ינצלו את נקודת התורפה הזאת. כך למשל, טיעון אפשרי אחד שלהם הוא שאיראן חתומה על האמנה נגד הפצת נשק גרעיני (NPT), שמאפשרת למדינות החברות בה תוכנית גרעין אזרחי. אם כן, מדוע האמריקנים מתעקשים שטהרן תפרק את כל מתקני ההעשרה שלה?

מחפש פרס נובל

מדוע בכל זאת הפרשנים לא מפגינים אופטימיות גדולה יתר על המידה ביחס לאפשרות להגיע לארץ המובטחת ולהסכם שיהיה מקובל על ההנהגות בשני הצדדים? ראשית כול, כי הפערים עדיין גדולים מאוד, וכבר דובר על כך שהמרב שיכול לתת צד אחד אינו קרוב עדיין למינימום שהצד השני רוצה.

שנית, ויטקוף אינו פועל בחלל הריק: מלבדו יש גורמים אחרים סביב הנשיא? שהוא האיש שצריך לשכנע אותו בסופו של דבר לחתום על ההסכם. הם כוללים את אנשי משפחת טראמפ שמקורבים לישראל, וכן מזכיר המדינה רוביו והיועץ לביטחון לאומי וולץ, שעמדתם ניצית יותר. אפילו הסגנית של ויטקוף, מורגן אורטגוס, שמופקדת על סוגיית פירוק חיזבאללה, ככל הנראה מחזיקה בדעות קשוחות יותר ממנו ביחס לאיראנים. גם הקו שמובילים בכירים לשעבר בממשלים קודמים נגד הסכם, ובהם ניקי היילי ומייק פומפיאו, עשוי ליצור לחץ על טראמפ בתוך המפלגה הרפובליקנית נגד ויתורים לטהרן.

ההחלטה הסופית נתונה, כאמור, בידי של הנשיא טראמפ. אף שהוא הצהיר כי מטרתו במשא ומתן מול איראן הוא לייצר הסכם שיפרק לחלוטין את תוכנית הגרעין, שיקוליו מושפעים גם מגורמים אחרים. צריך לזכור שגם מדובר באדם עם אישיות מורכבת ומוחצנת, שעל פי כל הדיווחים חושק מאוד בהצלחות שיזכו אותו סוף-סוף בפרס נובל (שממילא מגיע לו על הסכמי אברהם בקדנציה הראשונה שלו כנשיא). אם הוא ישתכנע שהסכם מול איראן יהיה המהלך שיביא אותו לפודיום בשטוקהולם? אולי הוא ילך על זה.

חלק מהבעיה היא שהזירות האחרות בעולם שהיו אמורות לספק את הסחורה בהקשר זה, דוגמת עזה ואוקראינה, בינתיים לא מצליחות להגיע לרגיעה המיוחלת. הלחץ להביא תוצאה משמעותית, לפיכך, עשוי לזלוג דווקא למשא ומתן מול איראן, ובעקבות כך יבחר הנשיא לסמוך את ידיו גם על הסכם לא טוב.

נקודת האור בקצה המנהרה היא הביטחון שמפגינים מנהיגי ארה"ב וישראל ביחס לתיאום ביניהם. ביום שלישי שוחחו טראמפ ורה"מ בנימין נתניהו, ובין היתר דנו גם במשא ומתן עם איראן. בתום השיחה טראמפ פרסם הודעה שבה נאמר כי השניים "מסכימים על הכול".

כמו כן, בכירים בירושלים אמרו ממש בימים האחרונים שלמרות החשש מפני חזרה על תסריט

2015, הקשר הישיר עם דרגים שונים בממשל טראמפ נמשך ² ובניגוד למצב מול ממשל אובמה, השיח פתוח וכן. ישראל כבר אינה מקבלת את הידיעות על התקדמות המגעים באמצעים שונים, כגון מודיעין, אחרי שהעסקאות נסגרו מאחורי גבה ואין לה כבר יכולת להשפיע עליהם.

ובכל זאת, צה"ל נערך גם לפעולה במקרה של הסכם שאינו קביל מבחינתנו. הממשלה בישראל כבר הבהירה לאמריקנים שחלון ההזדמנויות לתקיפה הולך ונסגר, ולפי הדיווחים הצבא בונה מתאר של תקיפה עצמאית ומצומצמת על מתקני הגרעין בלי סיוע אמריקני ³ על כל ההשלכות שיהיו למתקפה כזו על היחסים עם ארה"ב.

אחת השאלות שמערכת הביטחון תצטרך לענות עליה היא עד כמה תקיפה כזו תהיה יעילה ותסייע במניעת ההתגרענות של טהרן, ואיך תוכל ישראל להתמודד לבדה במקרה הצורך מול התגובה האיראנית. מלבד הקשיים המבצעיים שכרוכים בהוצאה לפועל של תוכנית תקיפה כזאת, שצה"ל הוכיח כבר כי הוא מסוגל להתגבר עליהם, יהיה צורך במודיעין מדויק, תזמון נוח, חימוש מתאים ויכולת לפגוע היטב במטרה מבלי לספוג מחירים גבוהים מדי.

נוסף על כך צריכה להיבחן שאלת ההשלכות של תקיפה כזאת על המשא ומתן: האם האמריקנים ינסו בעקבות מתקפה ישראלית "לפייס" את האיראנים ולהסכים להסכם במתאר גרוע? האם היחסים עם האמריקנים יעלו על שרטון? האם מתקפה ⁴ אפילו מוצלחת ⁵ תביא את האיראנים להאיץ את פיתוח מתקן הנפץ הגרעיני, ובמקביל גם לפוצץ את המשא ומתן? האם ארה"ב תיגרר כך למלחמה, ובסופו של דבר תתלה את האשם על כך בישראל?

בכל מקרה תקיפה מצומצמת כזאת כרוכה בהימורים לא קטנים, וצריך לקחת בחשבון גם את האפשרות של כישלון: מכה לא מוצלחת, למשל, יכולה לדרדר עוד את המצב בדמות התלכדות השורות של העם האיראני סביב ההנהגה או תגובה בינלאומית נחרצת נגד ישראל. כל זאת, עוד מבלי לדבר על תסריטי אימה של הפלת מטוסים ישראליים או התפתחויות דומות אחרות.

המצב מורכב, ולא כל הברירות שעומדות בפנינו טובות. הסיבוב השלישי של השיחות שיתקיים בסוף השבוע, שמלבד המשלחות עצמן גם יכלול שיח בין מומחים, יוכל להבהיר לאן נושבת הרוח.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 23 באפריל, 2025